

## MOĞOL DEVLET GELENEĞİNDE KADIN OTORİTESİ: HÖ'ELÜN ANA'NIN SİYASÎ VE AİLEVİ ROLÜ

### WOMEN'S AUTHORITY IN THE MONGOL STATE TRADITION: THE POLITICAL AND FAMILY ROLE OF HÖ'ELÜN ANA

• Nagehan KÜÇÜKYILDIZ<sup>1</sup>

1 Dr. Öğr. Üyesi., Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Orta Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Artvin/Türkiye

#### Öz

Moğol toplum yapısında kadınlar, yalnızca hane içi düzenin taşıyıcısı olmamış gerektiğinde topluluk içinde söz ve otorite sahibi olabilen karakterler olarak da görünür. Bu bağlamda Hö'elün Ana (Hö'elün Eke), Moğol kadınının toplumsal ve siyasal hayattaki işlevlerini açık biçimde yansıtmaya bakımdan dikkat çeken bir örnektir. Yesügey'in ölümünün ardından dul kalan Hö'elün, çevre kabilelerin desteğini çekmesiyle çocuklarıyla birlikte korumasız ve kırılğan bir konuma itilmiştir. Ancak bu durum onun için bir çaresizlik değil dayanıklılığın ve yeniden toparlanma sürecinin başlangıcı olmuştur. Yaşadığı zor şartlar karşısında dağılmak yerine aile birliğini korumaya yönelmiş, çocuklarını dayanışma, disiplin ve birlikte hareket etme esasları çerçevesinde yetiştirerek hayatta kalmayı sürdürmüştür. Hö'elün'ün Moğol toplumundaki rolü yalnızca gündelik geçim mücadelesiyle sınırlı değildir. Zor şartlarda çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılamak için yoğun bir çaba göstermesi, aynı zamanda onların toplumsal dünyaya hazırlanmasında belirleyici olmuştur. Bu bağlamda bilhassa Timuçin'in üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Hö'elün, kendi çocuklarının yanı sıra aile topluluğuna sonradan katılan diğer çocuklarının da bakım ve terbiyesini üstlenerek nüfuz alanını genişletmiştir. Ayrıca karar süreçlerinde görünür olması, önemli meselelerde danışılması ve gerektiğinde çatışma ortamlarında yer alması, onun otoritesini aile içi bir kadın olmaktan çıkarmış daha geniş sosyal çevrede de tanınmasına sebep olmuştur.

Bu çalışma, Hö'elün Ana'nın Moğol toplumu üzerindeki etkisini, üstlendiği roller ve gerçekleştirdiği faaliyetler üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. İncelemede, Hö'elün'ün güç ve kararlılığın hangi alanlarda nasıl ortaya çıktığı, aileyi ayakta tutma, topluluğu yönlendirme ve siyasal-askeri süreçlerde görünür olma biçimleri ele alınmıştır.

**Anahtar Kelime:** Hö'elün Ana, Yesügey, Timuçin, Kadın ve Güç.

#### Abstract

In Mongol social structure, women were not merely the bearers of domestic order; when necessary, they could also emerge as figures with voice and authority within the community. In this context, Hö'elün Ana (Hö'elün Eke) stands out as a striking example in terms of clearly reflecting the social and political functions of Mongol women. After the death of Yesügei, Hö'elün was left widowed and, with the withdrawal of support from surrounding tribes, was pushed into an unprotected and vulnerable position together with her children. However, this situation did not signify despair for her; rather, it marked the beginning of a process of resilience and recovery. Instead of disintegrating under harsh conditions, she focused on preserving family unity and ensured survival by raising her children according to principles of solidarity, discipline, and collective action. Hö'elün's role in Mongol society was not limited solely to daily struggles for subsistence. Her intense efforts to meet her children's basic needs under difficult circumstances also played a decisive role in preparing them for the social world. In this regard, she is understood to have had a particularly strong influence on Temujin. Hö'elün expanded her sphere of influence by assuming responsibility not only for her own children but also for the care and upbringing of other boys incorporated into the family under the practice known as "gift-giving." Moreover, her visibility in decision-making processes, participation in assemblies, and presence in times of conflict elevated her authority beyond that of a woman confined to the household, enabling her recognition within a broader social environment.

This study aims to examine the influence of Hö'elün Ana on Mongol society through the roles she assumed and the activities she carried out. The analysis addresses the areas in which her strength and determination became manifest, focusing on her efforts to sustain the family, guide the community, and remain visible within political and military processes.

**Keywords:** Hö'elün Ana, Yesügei, Temujin, Women and Power.

**Sorumlu yazar:** Nagehan KÜÇÜKYILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi., Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Orta Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Artvin/Türkiye

**E-mail:** nagehan.guler@artvin.edu.tr **ORCID ID:** 0000-0001-8856-5898

**Geliş tarihi:** 19.12.2025 **Kabul tarihi:** 18.02.2026 **Publication Date:** 30.03.2026

**Atf bilgisi:** Küçükıldız, N. (2026). Moğol Devlet Geleneğinde Kadın Otoritesi: Hö'elün Ana'nın Siyasî ve Ailevi Rolü, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 45(80), 27-41.

## Giriş

Cengiz Han döneminde Moğol toplumunda, anaerkiil aile tipine rastlamaktayız. Bu bağlamda Moğol kadınının toplumdan statüsünün, erkeklerle birçok alanda erkeklerle eşdeğer bir konumda bulunduğu görülmektedir. Cengiz Han, seferde orduya eşlik eden kadınların, erkekler muharebe halindeyken onların üstlendikleri işleri ve sorumlulukları yürütmelerini emretmiştir. Her ne kadar saray yaşamında belirli kurallar bulursa da Moğol seçkin kadınlarının ev içiyle sınırlandırılmış gösteren güçlü kanıtlar bulunmamaktadır. Aksine, karar alma süreçlerinde hatunlar bilhassa hükümdarın eşi Börte ile annesi Hö'elün Ana danışılan kişiler arasında yer almaktadır.<sup>1</sup>

Moğol siyasal düzeninde kadınlar, toplumsal ve siyasal hayatın görünür unsurları arasında yer almakta, bazı örneklerde ise kısa süreli de olsa yönetim yetkisini fiilen üstlenebilmektedir. Bu durum, Moğol toplumsal yapısında kadına atfedilen rol ve yetkilerin belirginliğini göstermektedir. Cengiz Han dönemiyle birlikte kadınların hak ve yükümlülükleri yalnızca örfî teamüllerle sınırlı bir alan olmaktan çıkarak, normatif düzenlemeler çerçevesinde daha belirgin sınırlar kazanmıştır. Bu bağlamda, hane içi idarenin yürütülmesi ve aile ekonomisinin sevk ve idaresi büyük ölçüde kadının sorumluluk alanında görülür. Ayrıca sefer zamanlarında orduya eşlik eden kadınların, lojistik işleyişin sürdürülmesi ve gündelik ihtiyaçların karşılanması gibi işlevleri yerine getirdiklerine dair kayıtlar, onların hem hane düzeninin hem de askerî organizasyonun tamamlayıcı bir unsuru olarak konumlandığını ortaya koymaktadır.<sup>2</sup>

Moğol kadınlarının iyi okçular oldukları, ata ustalıklı bindikleri, çatışma sırasında çekingenlik göstermedikleri ve savaşmayı istekle sürdürdükleri yönünde tasvirler bulunmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu tasvirlerin Moğollara ilişkin başka bağımsız kaynaklarca aynı açıklıkta teyit edilmemesi, bu bilgilerin tekil bir tanıklık olarak temkinli biçimde değerlendirilmesini gerekli kılar. Bu çerçevede, anlatılanların “kadın savaşçılar” olgusunu doğrudan kanıtladığı sonucuna varmak yerine, binicilik ve okçuluk gibi uygulamaların dış gözlemciler tarafından askerî bir meşgale olarak yorumlanmış olabileceği dikkate alınmalıdır.<sup>3</sup>

Bu bağlamda Moğol kadınlarının toplumsal yaşamda görünür ve etkin bir konumda bulunduğu, farklı alanlarda sorumluluk üstlendikleri anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın odağında yer alan Hö'elün Ana ise güçlü Moğol kadını somutlaştıran başlıca örneklerden biri olarak öne çıkar. Kaynakların aktardığı üzere Timuçin'in çeşitli karar süreçlerinde annesinin görüşüne başvurması, Hö'elün'ün hanedan içindeki nüfuzunu ve stratejik aklını ortaya koyan bir gösterge niteliğindedir. Moğol kadınına ilişkin literatürde dikkate değer bir birikim bulunmakla birlikte, Hö'elün Ana'yı merkezine alan müstakil çalışmaların sınırlı oluşu dikkat çekmektedir. Bu araştırma, söz konusu boşluğu görünür kılarak Hö'elün Ana'nın kimliği, rolü ve etkisini kaynaklar ışığında ele almak böylece bu alandaki eksikliğin giderilmesine katkı sunmak amacıyla hazırlanmıştır.

## Hö'elün Ana'nın Kimliği, Evlilik İlişkileri ve Kaçırılma Hadisesi

Hö'elün Ana, Kongurat<sup>4</sup> boyunun bir kolu olan Olkunut (اولقونوت) soyuna mensup bir kadın olarak zikredilir.<sup>5</sup> Kaynaklarda doğum tarihine dair kesin bir veri bulunmamakla birlikte, onun 12. yüzyılın ortalarında yaklaşık 1162 dolaylarında etkin bir konumda olduğu ve 1210 yılında öldüğü

<sup>1</sup> Hava Selçuk, *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*, Çizgi Kitabevi, Konya 2011, s. 70.

<sup>2</sup> Neslihan Durak, “Çingizli Hatunları I: Sorgaktani Beki”, *Turkish Studies*, C. 3/1, 2008, s. 251-253; Curt Alinge, *Moğol Kanunları*, çev. Çoşkun Üçok, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2022, s. 59-72; Ömer Subaşı, “Siyasi Evlilikler Bağlamında Moğol Dış Politikası ve Kadın”, *Anasay*, S. 21, 2022, s. 6-7; Yunus Emre Tansü – Ayşe Aybüke Yücel, “Moğollarda Kadının Yeri ve Ermuk Kadını”, *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 24, S. 2, 2024, s. 487.

<sup>3</sup> Altay Tayfun Özcan, “Chronica Maiora'da Moğol İmajı”, *Tarih İnceleme Dergisi*, C. XXVII, S. 2, 2012, s. 436.

<sup>4</sup> İlk başlarda bir Moğol kabilesi olan Konguratlılar daha sonraları Orta Asya'da bir Türkmen kabilesinin adı olmuştur. Kongurat ismine değişik şekillerde Moğol, Fars, Çin ve Türkçe kaynaklarda görülmektedir. Kungrat, Konkirat, Konirat, Kungirat ve Onggirat şeklinde farklı versiyonlarla geçmektedir. İlk defa Çin kaynaklarında adları geçilmiştir. Kongurat isminin manası ile alakalı farklı görüşler olsa da Türkçe olan “koyu kahve” anlamında Kongur ve “at” kelimeleriyle birleşmesiyle oluştuğu yaygın görüştür. Konguratların kaderi Timuçin'in ortaya çıkmasıyla değişmiştir (Orhan Doğan, “Kungrat”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara 2002, s. 375; Nurettin Hatunoğlu, “Moğulluktan Türklüğe Konguratlar”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 7, 2022, s. 113).

<sup>5</sup> Benâkifi, *Ravzatü Ulu'l-Elbab fi Marifeti't-Tevârih ve'l-Ensâb (Târih-i Benâkifi)*, haz. Cafer Şear, Tahran 1348, 362; Kuo-yi Pao, “Marriage Customs of a Khorchin Village”, *Central Asiatic Journal*, C. 9, S. 1, 1964, s. 42).

belirtilmektedir.<sup>6</sup> Babası, Olkunut kabilesinden Olâh Güregen olarak kaydedilir.<sup>7</sup> Hö'elün Ana'nın kardeşi olduğu anlaşılan Macu Gürkân ise Timuçin'in en küçük kızı Altalun ile evlenmiştir.<sup>8</sup> Hö'elün'ün adı, farklı dil ve yazım geleneklerine bağlı olarak çeşitlenen biçimlerde karşımıza çıkar: Olûn Fûcîn<sup>9</sup> (اولون فوجين), Olûn İke (اولون ايکه), Ölün/Övelün<sup>10</sup> gibi alternatiflerin yanı sıra Moğolların Gizli Tarihi'nde Hö'elün, Hö'elün Eke, Ho'elun Ucin, Ucin Eke ve Ho'a-ucin şeklinde kayıtlar yer alır<sup>11</sup> Batı dillerinde Ğelun-Ėké gibi transkripsiyonlar da görülür.<sup>12</sup> Bu çeşitlilik, hem Moğolca özgün söyleyişin hem de Arap-Fars yazı geleneği ile modern aktarım pratiklerinin farklılaştırıcı etkisiyle açıklanabilir.

Erken dönem Moğol topluluklarında serbest evlilik oldukça yaygındı. Görücü usulü ya da aracılardan devreye girdiği düzenli bir evlilik sürecinden ziyade özellikle bereket ve bahar şenlikleri sırasında kız ve erkeklerin bir araya geldikleri toplantılarda, gençler ailelerinden bağımsız olarak birbirlerini eş olarak seçebilmekteydi. Bu bağlamda, dışardan evlenme (ekzogami) uygulamasının Orta Asya bozkır toplumlarında yaygın bir evlilik ilkesi olduğu görülmektedir. Moğollarda nikâhtan önce kızın belirli ölçüde "serbest" kabul edilmesi, kızsızlık ve bekâret etrafında şekillenen bir namus anlayışının mevcut olmadığını göstermektedir. Bu dönemde evlilik, tek bir kalıba indirgenmeyecek biçimde farklı uygulamalarla yürütülmüş başlık (kalın) ödenmesi önemli bir unsur olarak öne çıkarken, İç Asya bozkır toplumlarında ve Moğollarda kız kaçırma uygulaması da yaygınlığını korumuştur. Ancak bu süreçte yalnızca bazı Yakut boylarında görüldüğü belirtilen kız kaçırma geleneğinin, Moğol toplulukları arasında çok daha yaygın bir uygulama hâline geldiği de dikkat çekmektedir. Söz konusu geleneğin en bilinen örneklerinden biri, Yesügey Bahadır'ın bir kızı kaçırarak onunla evlenmesine dair anlatıda karşımıza çıkar. Bu örnek, geç dönem Moğol toplumunda evlilik kurumunun hem ekonomik (başlık) hem de zora dayalı (kız kaçırma) unsurları bünyesinde barındıran karmaşık bir yapıya evrildiğini göstermesi bakımından önemlidir.<sup>13</sup>

Bu dönüşümün somut bir örneği, Höelün'ün evlilik deneyimi üzerinden izlenebilmektedir. Yaklaşık 15 yaşlarında Hö'elün, Merkitlerden Yeke Çiledü ile başlık parası karşılığında evlenmiştir. Hö'elün, şenlikler ve merasimlerle evliliği gerçekleştirmiştir. Muhtemelen Çiledü, kayınvalidesinin ve kayınpederinin yanında bir süre yaşamıştır. Dügünden sonra, Hö'elün ve Çiledü onun evine giderken, avcılar tarafından saldırıya uğramıştır.<sup>14</sup> Şöyle ki; Yesügey Bahadır, Onon Nehri civarında doğanıyla ava çıktığı sırada Yeke Çiledü ile karşılaşmış Çiledü'nun Olkunut kabilesinden Hö'elün'ü beraberinde götürdüğünü görmüştür.<sup>15</sup> Hö'elün'ün güzelliğini fark eden Yesügey, eve dönerek kardeşleri Nekun-taize ve Daritai-otçigin'i yanına almış ve birlikte Çiledü'nun peşine düşmüştür. Çiledü hızlı atıyla kaçmaya çalışmış ancak takip sırasında Hö'elün, Çiledü'ya canını kurtarmasını öğütlemiş ve onu uzaklaşmaya teşvik etmiştir. Çiledü'nun Onon Nehri yönüne kaçmasının ardından üçlü bir süre daha iz sürmüş sonuç alamayınca geri dönmüştür. Çiledü tepeyi dolanıp arabanın yanına yaklaşınca Hö'elün ona şöyle seslenmiştir: "Bu üç adamın niyetini kavradın mı? Yüzleri birbirine benzese de birinin çehresi ötekinden ayrıdır, bakışlarından senin canına kastettikleri belli oluyor. Eğer yaşarsan, kara arabalarda kadın çok, benden başka bir kız ya da kadın bulursun. Adı farklı olsa bile onu yine "Hö'elün" diye çağırırsın. Sen önce canını kurtar. Kokumu içine çek ve git!" demiştir. Bunu söyler söylemez Hö'elün gömleğini çıkarmıştır. Çiledü atının üzerinden elini uzatıp gömleği alırken, o üç adam da dağın ucundan

<sup>6</sup> Christopher P. Atwood, *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, Indiana University, Bloomington 2004, s. 416.

<sup>7</sup> Reşidüddin Fazlullâh, *Câmi'u't- Tevârih*, tsh. Behrâm Kerîmî, İntişârât-ı İkbâl, Tahrân 1374, s. 124.

<sup>8</sup> Reşidüddin Fazlullâh, 1374, s. 203.

<sup>9</sup> Kitay (Çin) dilinde Fucin kelimesi "hanımefendi, hatun" manasına gelmektedir. Moğolların bu unvanı benimsemelerinin nedeni, Kitay topraklarının Moğol ülkesine yakın olmasıdır (Reşidüddin Fazlullâh, 1374, s. 203).

<sup>10</sup> Tuncer Gülensoy, Paki Küçükler, *Eski Türk-Moğol Sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015, s. 190.

<sup>11</sup> *Moğolların Gizli Tarihi*, trc. Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016, s. 262.

<sup>12</sup> René Grousset, *Stepler İmparatorluğu -Atilla, Cengiz Han, Timur-*, çev. Halil İnalçık, haz. Ertuğrul Tokdemir- Mustafa Dönmez, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 208.

<sup>13</sup> Özkan İzgi, *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 166-167.

<sup>14</sup> Broadbridge, 2018, s. 45.

<sup>15</sup> Moğolların Gizli Tarihi'ndeki anlatıdan farklı olarak Altan Topçî, Hö'elün'ün Yesügey Bahadır tarafından fark edilmesini av sahnesi üzerinden kurgular. Buna göre Yesügey Bahadır, kardeşleri Nekun-taize ve Daritai-otçigin ile birlikte avdayken uzaktan gördükleri bir silueti beyaz bir yaban tavşanı sanarak yaklaşır ancak yaklaştıklarında bunun, yerde çömelmiş hâlde ihtiyacını gidermekte olan bir kadın olduğunu anlarlar. Rivayette söz konusu kadının, Tayciut boyundan Çiledü'nun eşi Hö'elün olduğu belirtilir. Yesügey Bahadır, "Bu kadından iyi erkek çocuklar doğabilir" diyerek kardeşlerine seslenir ve ardından onu izlemeye karar verir (Tuncer Gülensoy, *Altan Topçî (Moğol Tarihi)*, Türk Ajans Yayınları, Ankara 2008, s. 30-31).

dönüp yaklaşmaya başlamıştır. Çiledü ise vakit kaybetmeden atını Onon Nehri'ne doğru sürerek uzaklaşmıştır. Üçü peşine düşmüş yedi tepeyi aşınca dek kovaladıktan sonra geri dönmüştür. Yesügey Bahadır arabayı dizgininden çekip Hö'elün Ana'yı götürürken büyük kardeş Nekun-taize önden gidiyor, küçük kardeş Daritai ise oku ile birlikte arabada Hö'elün Ana'ya refakat etmiştir. Yol boyunca Hö'elün, "Kocam Çiledü! Karşı rüzgâr saç demetlerini birbirine katmazdı çorak memlekette hiç aç kalmamıştın, şimdi sana ne oldu?" diyerek ağıt yakmıştır. Saçının iki örgüsünden birini arkasına, diğerini göğsünün üzerine atmış "Şimdi nasıl gidiyorsun?" diye söylenerek yüksek sesle ağlamıştır. Yesügey Bahadır, Hö'elün'ü evine götürmüştür. Hö'elün Ana'nın Yesügey tarafından kaçırılması işte böyle cereyan etmiştir.<sup>16</sup> Bu anlatı, Hö'elün'ün Yesügey ile birlikteliğinin görücü usulü evlenme yönteminden ziyade zorla kaçırma yöntemiyle ilişkilendirildiğine işaret eder. Ayrıca bazı rivayetlerde, Yesügey'in Tatarlar üzerine sefere çıktığı zaman Hö'elün'ü kendi yurduna getirdiği sırada Hö'elün'ün hamile olduğu<sup>17</sup> Deli'ün Boldak'ta ikamet ettikleri dönemde Timuçin'in dünyaya geldiği belirtilir. Timuçin adının da Tatarlardan Timuçin-üge'nin ele geçirildiği döneme atfen verildiği ifade edilmektedir. Hö'elün'ün Yesügey'den Timuçin, Cocî Kasar/Hasar (جوچی قسار)<sup>18</sup>, Hachi'un ve Temüge adlı oğulları ile Temülün adlı bir kızının bulunduğu aktarılır.<sup>19</sup> Buna karşılık Reşidüddin Fazlullâh, Hö'elün'ün dört oğlu olduğunu, kız çocuğu bulunmadığını kaydeder.<sup>20</sup> Dolayısıyla bu noktada kaynaklar arasında açık bir rivayet farklılığı söz konusudur. Hö'elün'ün kaçırılmasına ilişkin anlatı, bozkır toplumlarında evlilik ve hane düzeni bağlamında kadınlara atfedilen rollerin (eşlik, hane içi emek ve soyun devamı gibi) ötesinde, onun daha sonraki süreçte topluluk içi dayanışma ve otorite ilişkileri içerisinde görünür hâle gelişini açıklamada tamamlayıcı bir biyografik çerçeve sunmaktadır.<sup>21</sup>

Moğol toplumunda bir kadının eşinin ölümü sonrasında, siyasî zorunluluklar ya da oğulların yönlendirmesiyle yeniden evlendirilmesi mümkün olabilmekteydi. Hö'elün Ana'nın Menklîk (Mönklîk) İçiğe<sup>22</sup> ile evlendirildiğini ileri süren bir rivayet zinciri aktarır ve bu bağlamı Timuçin-Ong Han gerilimi üzerinden temellendirir. Buna göre Ong Han, Timuçin'i ele geçirmek amacıyla niyetini gizleyerek "kızını Timuçin'in oğluna verme" vaadiyle bir davet düzenlemiştir. Timuçin davete icabet etmek üzere yola çıktığında Menklîk İçiğe'nin yurduna uğramış onunla istişare etmiş ve Menklîk İçiğe tarafından bu yolculuktan vazgeçirilerek muhtemel bir tuzaktan kurtarılmıştır. Menklîk İçiğe'nin Timuçin'e savaş ve barış zamanlarında süreklilik arz eden sadakati üzerine Timuçin, bağlılığın bir nişanesi olarak annesi Hö'elün Ana'yı Menklîk İçiğe'ye nikâhlamıştır. Bu evlilik sayesinde Menklîk İçiğe, Moğol ileri

<sup>16</sup> *Moğolların Gizli Tarihi*, 2016, s. 16-18; Şîrin Beyânî, *Moğol Dönemi İnan'ında Kadın*, çev. Mustafa Uyar, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015, s. 28; George Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, çev. Eşref Bengi Özbilen, Selenge Yayınları, İstanbul 2019, s. 35; Grousset, 2011, s. 208; Zhou Yixing, "Documentation, Archaeology and Fieldwork: New Thoughts on the Interaction, Dialogue and Exchange Between Christianity and Other Religions Along the Silk Roads Under the Mongols", *Silk Roads Papers*, UNESCO, 2025, s. 178; Jeremiah Curtin, *The Mongols a History*, Liese, Ansreas, Outside the Box 2024, s. 19; Karénina Kollmar-Paulenz, *Moğollar -Cengiz Han'dan Günümüze-*, çev. Hakan Aydın, Runik Kitap, İstanbul 2020, s. 23; Saadetin Yağmur Gömeç, "Çingiz Han ve Ortaya Çıktığı Çağın Özellikleri", *Cengiz Han ve Mirası*, ed. Cem Korkut-Mürsel Doğrul, Tüba, Ankara, 2021, s. 27; Peter Jackson, "Doğu İç Asya'da Moğol Çağı", *İç Asya Tarihi Cengizliler Çağı*, haz. Nicola di cosmo, Allen J. Frank vd., çev. Altay Tayfun Özcan, Kronik Yayınları, İstanbul, 2022, s. 74; İlyas Kemalöğlü, "Büyük Moğol İmparatorluğu", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, Haz. Hayrunnisa Alan- İlyas Kemalöğlü, Ötügen, İstanbul 2016, s. 32.

<sup>17</sup> Reşidüddin Fazlullâh, 1374, s. 232.

<sup>18</sup> Yırtıcı, yabani hayvan anlamına gelmektedir. Bu unvan ona olağanüstü gücü ve kahramanlığından dolayı verilmiştir. Rivayete göre Kasar'ın göğsü ve omuzları son derece geniş, beli ise çok inceymiş. Öyle ki yan döndüğünde bir köpek bile onun altından geçebilirmiş. Kuvveti o denli fazlaydı ki bir adamı iki eliyle yakalayıp bir yay gibi bükerek, sırtını kırarmış (Reşidüddin Fazlullâh, 1374, 203; Mîrhând, 1358, s. 823).

<sup>19</sup> Mîrhând, 1358, s. 823; Kazvîni, 1382, s. 2308; Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, çev. Şerafeddin Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 5-6; *Moğolların Gizli Tarihi*, 2016, s. 19; Tahir'ül-Mevlevî, *Cengiz ve Hülagü Mezâlimi*, Kardelen, Konya 2011, s. 17; Barbara Linde, *Genghis Khan: Creating the Mongol Empire*, Greenhaven Publishing LLC, 2017, s. 21.

<sup>20</sup> Reşidüddin Fazlullâh, 1374, s. 203.

<sup>21</sup> Jean Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 60.

<sup>22</sup> Oriyat kabilesinden üç ana kol ortaya çıkmıştır: Konkutay, Ulat ve Oriyat (Uryat). Bu adlar aslında üç kardeşin isimlerinden türemiştir. Her biri kendi soyundan birer kol meydana getirmiş, bu kollar zaman içerisinde büyüyerek müstakil kabilelere dönüşmüştür. Her kol, atalarının adı ve unvanına göre kendi adlandırmasını ve kimliğini kazanmıştır. Bu üç kardeşin en büyüğü Konkutay idi. "Konktan" kelimesi Moğolca'da "büyük burunlu kimse" anlamına gelir; kendisi de bu fizikî özelliğinden dolayı bu adla anılmıştır. Konktan soyundan gelenler arasında birçok önemli komutan ve devlet adamı yetişmiştir. Timuçin döneminde bu soydan gelen en tanınmış kişi Menklîk İçiğe (منکلیک ایچیکه)'dir (Reşidüddin Fazlullâh, 1374, s.127; Benâkiti, 1348, s. 364; Hândmîr, *Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-i Efrâd-ı Beşer*, C. III, nşr. M. D. Siyâkî, Kitâbüfârûş-i Hayyâm, Tahrân 1362, s. 15).

gelenleri arasında yüksek bir konuma yükselmiş, Timuçin'in sağında ve diğer beylerin üzerinde oturma ayrıcalığını elde etmiştir. Menklik İçiğe'nin Kökücü adlı bir oğlu bulunmakta olup Moğollar oğluna Teb Tengri (تب تنگری) adını vermişlerdir.<sup>23</sup>

### Hö'elün Ana'nın Kişilik Özellikleri ve Yesügey Bahadır Sonrası Dönemdeki Konumu

Hö'elün, hanedan içindeki konumunu yansıtan unvanlar verilmiştir. Hö'elün'ün unvanları ile alakalı olarak; Yesügey Bahadır, Hö'elün'ü zevce olarak alıp Timuçin'i dünyaya getirdiğinden ona "anne" anlamına gelen "aka" unvanı ile anılmıştır. Bundan sonra ona, Hö'elün Aka, yani Hö'elün Ana diye hitap edilmiştir. Yine Hö'elün'ün "ucin" unvanını da kullanmıştır. Ucin ya da Fuçin, Çinceden alınmış olup "kraliçe" ve "şehzade" anlamına gelmektedir.<sup>24</sup>

Hö'elün Ana, ileri görüşlü ve bilge bir karakter olarak tasvir edilir. Timuçin'in çocukluk ve ilk gençlik dönemlerinde aileyi bir arada tutan, gündelik hayatın işleyişini düzenleyen ve çocukların dayanıklılığını artırmaya dönük yöntemler uygulayan öncü bir kadın kimliğiyle öne çıkar. Anlatılarda, Timuçin'i ve diğer evlatlarını sabırla büyüttüğü, onları güç ve sebatla donatmak amacıyla "yabani soğan" gibi kıt imkânlarla besleyerek zorlu koşullara hazırladığı özellikle vurgulanır. Böylece Hö'elün, anneliğe ilişkin sorumlulukları yerine getiren bir kişi olmanın ötesinde, ailenin kriz dönemlerinde sürekliliğini temin eden ve bu süreçte belirleyici rol üstlenen toplumsal bir karakter olarak konumlandırılır.<sup>25</sup>

Hö'elün Ana'nın kişiliği incelendiğinde, son derece dirayetli ve güçlü bir kadın profili sergilediği görülmektedir. Bilge Kağan ve Köl Tigin'i yetiştiren İl Bilge Hatun'a ve benzetildiği Umay'a aynı şekilde, koruyucu, toparlayıcı ve fedakâr bir ana karakteri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hö'elün Ana, yer yer öfkeli bir mizaca da eğilim gösterebilen bir kadın olarak betimlenir. Bazı rivayetlerde dikkat çekici güzelliğine ayrıca vurgu yapılırken, anlatıların asıl ağırlığı onun hane içi düzeni kurma ve sürdürme kapasitesinde toplanır.<sup>26</sup>

Kocası Yesügey'in ölümünün ardından küçük yaşta kalan çocuklarıyla baş başa kalan Hö'elün Ana, ailede fiilî olarak reisliği üstlenmiştir. Moğol geleneklerinde dul eşin hane malları üzerinde koruyucu bir hakka sahip olması beklenirken, anlatılara göre Tayçutlar Yesügey'in mal varlığına el koymuş Hö'elün Ana'nın elinde ise birkaç yetim çocuk, kadın-erkek az sayıda hizmetçi ve sınırlı miktarda hayvan kalmıştır.<sup>27</sup> Hatta ailenin hayvan varlığının sınırlı oluşu, Hö'elün'ün evlilik sırasında kayda değer bir çeyizle desteklenmemiş olabileceğine işaret eder zira çeyizin varlığı halinde, özellikle zorlayıcı dönemlerde hane ekonomisini rahatlatacak bir kaynak olarak devreye sokulması beklenirdi. Benzer biçimde, Yesügey'in ölümünün ardından kardeşleriyle levirat<sup>28</sup> evliliğinin gerçekleşmemesi de dikkat çekicidir. Göçebe toplumlarda bu tür evlilikler çoğu kez hane bütünlüğünü ve iktisadî sürekliliği güvenceye almak için hızla devreye girer burada bunun yaşanmaması, ailenin cazip bir ekonomik avantaj sunmadığını ima eder.<sup>29</sup> Bu durum, geçim baskısının yanı sıra siyasal himayenin de zayıfladığını gösterir. Timuçin'in babası Yesügey, savaşçılığı ve itibarıyla bilinen bilhassa Tatarlarla ve farklı Çinli komutanlarla mücadeleleriyle öne çıkan bir kişi olarak bilinir. Onun nüfuzu hayattayken çevrede saygı ve çekingenlik uyandırmışken, ölümünden sonra hane halkının hızla savunmasız ve çaresiz kalması, Hö'elün'ün rolünü daha da etkileyici ve belirleyici hale getirir. Hö'elün Ana, bu koşullarda geride kalan aile mensuplarını, hane düzenini ve yurdu korumaya çalışmış, Timuçin'i ve diğer çocukları büyük bir özenle yetiştirmiştir.<sup>30</sup> Ancak bütün bu sorumluluk, aynı zamanda ağır bir yoksunluk ve güvenlik baskısı altında yürütülmüş dolayısıyla kaynaklarda onun dirayet ve mahareti, "olağanüstü zor" bir hayat evresinin içinde anlam kazanmıştır.<sup>31</sup> Dikkat çeken bir diğer husus ise, Hö'elün Ana'nın tıpkı Alan-koa

<sup>23</sup> Reşidüddin Fazlullâh, 1374, s.127; Benâkiti, 1348, s. 364; Hândmîr, C. III, 1362, s.15; Gömeç, 2023, s. 17.

<sup>24</sup> Beyânî, 2015, s. 76-77.

<sup>25</sup> Gülensoy, 2008, s. 32-33.

<sup>26</sup> Anne F. Broadbridge, *Women and the Making of the Mongol Empire*, Cambridge University Press, New York, 2018, s. 49, 53.

<sup>27</sup> *Moğolların Gizli Tarihi*, 2012, s. 24.

<sup>28</sup> Latince kayımbirader manasındaki levir kökünden türetilen levirat, genel ifadeyle erkeğin ölen erkek kardeşinin dul karısıyla evlenmesini ifade etmektedir. Daha farklı bir terimle yenge-kayımbirader evliliği olarak belirtilmiştir (Ali Osman Kurt, "Yahudilikte Levirat Evlilik: Geleneğin Tutsak Ettiği Kadınlar", *Turkish Studies*, C. 11, 2016, s. 250).

<sup>29</sup> Broadbridge, 2018, s. 53.

<sup>30</sup> Reşidüddin Fazlullâh, 1374, s. 233.

<sup>31</sup> Reşidüddin Fazlullâh, 1374, s. 233.

örneğinde olduğu gibi, kocasız bir şekilde evlatlarını büyütme zorunda kalmasıdır. Bu benzerlik, dönemin toplumsal ve kültürel yapısında, güçlü anne ve dul kadınların üstlendiği belirleyici roller açısından ayrıca anlamlıdır.<sup>32</sup> Böylelikle kocasının ölümüne müteakip yaşça küçük olan çocuklarıyla kalan dul kadınlar, çocukları yaş alıp evleninceye kadar, mutlak hâkimiyetle ailenin mal ve mülkünü idare ederlerdi. Demek ki onlar eşlerinin yerini tutar ve onun hukukundan istifade ederlerdi.<sup>33</sup>

Hö'elün'ün kocası Yesügey, Tatarlar tarafından öldürülmüş olmasına rağmen, Tatarlara karşı Hö'elün düşmanlık duygularını sürdürmemiştir. Ayrıca savaşla yıpranmış topluluklar arasında barış ve bütünleşmeyi teşvik eden bir tutum sergilemiştir. Bu çerçevede, kabilenin geri kalan kadınlara iyi bir örnek olmak amacıyla Hö'elün, ailesini kaybetmiş bir Tatar kökenli bir çocuğu evlat edinerek onu Uygur yazısından uyarlanan Moğol alfabesiyle eğitmiş ve Moğol dilini ilk okuyup konuşabilenlerden biri olarak yetiştirmiştir. Çoğu zaman saygı duyulan bir lider haline gelmiş ve iyi bir savaşçı olmamasına rağmen kısa sürede iyi bir yargıç olmuştur.<sup>34</sup>

### Hö'elün Ana'nın Askerî Rolü ve Sefer Süreçlerindeki İşlevi

Moğol âdetleri çerçevesinde savaş hazırlıkları, askerlerin hepsi, eşleri, çocukları ve hizmetlilerinin de dâhil olduğu geniş bir hareketlilik biçiminde şekillenirdi. Bu süreçte çadırlar, sürüler ve silah ile teçhizat stoklarını, balta, yay-ok içeren eşyalar arabalara yüklenerek birlikte taşınır, sefer esnasında orduyla birlikte hareket eden kadınlar ise giyim-kuşamın temini ve kullanım eşyalarının düzenlenmesi gibi işlevlerden sorumlu olurdu.<sup>35</sup>

Eşi Yesügey'in ölümü üzerine boyların dağılması ve düzenin sarsılması sürecinde, Hö'elün'ün sergilediği tutum takdire şayandır. Hö'elün, sancağı eline alarak yanında kalan çok sayıda savaşçıyla birlikte ata binmiş askerlerin başına geçerek kaçanların peşine düşmüştür. Boyların pek çoğu kaçmayı başarmış, yurtlarına dönerek kendilerini güvenceye alma telaşıyla dört bir yana dağılmışlar. Ancak bu savaşçılar, yaşlı dudu yas giysileri içinde, savaş atının üzerinde ve elinde uğruna uzun süre mücadele ettikleri sancağı tutarken görünce yürekleri sızlamış, dizginlerini çevirerek eski sancaklarının izine yeniden yönelmiştir. Yesügey'in dul eşi Hö'elün, onları Deli'ün Boldak tepesine, Onon Nehri'nin kaynaklarına götürmüştür. Burası, ulusun askerî sembolü kabul edilen dokuz tuğlu sancak ile Borcigenlerin koruyucusu meleğe atfedilen dört kara tuğlu sancağın dikili bulunduğu kutsal bir merkez olarak tasvir edilmiştir. Taş ve topraktan oluşan küçük bir tepeliğin altında Yesügey'in yattığı belirtilmiştir<sup>36</sup> Bu mekân, bundan böyle Timuçin'in ordusu için bir merkezî karargâh işlevi görecektir.<sup>37</sup>

Moğol topluluklarında göç ve sefer sırasında ordugâh, kabile üyelerinin dairesel biçimde yerleştiği bir düzende kurulmakta, reis in ordası ise merkezde konumlanmaktaydı. Bu dairesel yerleşim ve muharebe tertibi literatürde "küriyen" olarak anılmaktadır. Küriyen düzeninde orta halka en kritik konum olup hiyerarşik önceliği yansıtır, bu nedenle hatunların küriyenlerinin merkezî hatta yer alması, onların statüsüne işaret eden sembolik bir göstergedir. Timuçin döneminde orta küriyenin, annesi Hö'elün ile onun yardımcıları, hizmetlileri ve muhafızlarına ayrıldığı, ardından Moğol hanına, oğullarına ve hanedan mensuplarına ait küriyenlerin sıralandığı belirtilmektedir.<sup>38</sup> 1167 yılında Yesügey Bahadır'ın ölümünün ardından ailesinin yurdu, Onon ve Kerülen nehirleri çevresinde bulunmaktaydı. Ancak onun ölümünü takiben, kendisine bağlı boyların önemli bir kısmı, bağlılıklarını sona erdirerek çadırlarını söküp Tayciut kabilesinin himayesine girmiştir. Bu dönemde uruğun en yaşlısı ve "aka" (büyük ağabey) konumundaki Tudâvun Kamurçî'de ayrılmaya hazırlananlar arasındaydı. Henüz Timuçin, Tudâvun Kamurçî'nin yanına giderek onu kalmaya ikna etmeye çalışmış hürmetkâr bir biçimde "Bizden ayrılma, bizi yalnız bırakma" diyerek yalvarmıştır. Ancak Tudâvun Kamurçî, bu

<sup>32</sup> Saadettin Yağmur Gömeç, *Türk Tarihinde Çingizliler*, Berikan Yayınevi, Ankara 2023, s. 209-210.

<sup>33</sup> B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı, -Moğol Göçebe Feodalizmi-*, çev. Abdülkadir İnan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, s. 87.

<sup>34</sup> Abbas İkbâl Aştıyânî, *Tarih-i Moğol*, Tahran 1389, s. 27; Jack Weatherford, *Cengiz Han'ın Kızları*, çev. Mehmet Bilgen, Tarih & Kuram Yayınları, İstanbul 2016, s. 27.

<sup>35</sup> *Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu*, haz. Mustafa Uyar, çev. Ankhbayar Danuu, Ötüken, İstanbul 2012, s. 86-160.

<sup>36</sup> Leon Cahun, *Asya Tarihine Giriş Türkler ve Moğollar*, çev. İnan Kaya, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2013, s. 173.

<sup>37</sup> Nagehan Küçükyıldız, "Moğol İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Onon ve Kerülen Nehirlerinin Rolü", *Orta Çağ Tarihine Dair Yazılar- II*, ed. Murat Serdar- İsmail Turan, Kömen, Konya 2025, s. 401-419.

<sup>38</sup> Beyânî, 2015, s. 72.

çağrıya kayıtsız kalmış ve Moğollar arasında yaygın bir atasözünü dile getirerek şu yanıtı vermiştir: “Artık gitmeye karar verdim; geri dönmem mümkün değil, burada kalamam.” Bu sözlerin ardından atına binerek oradan uzaklaşmıştır. Hö'elün Ana, bu duruma razı olmamış kendisi hemen bizzat atına binmiş, tuğunu (savaş sancağını) kaldırarak çevresindeki askerleri seferber etmiştir. Kaçanların peşine düşmüş ve amacı, dağılmış uruğun üyelerini geri döndürmek olmuştur. İki taraf karşı karşıya geldiğinde saflar kurulmuş ve kısa süreli bir çatışma yaşanmıştır. Mücadele sonucunda, Hö'elün kabile halkının ve ulus mensuplarının bir kısmını yeniden kendi safına çekmeyi başarmıştır. Bu çatışma esnasında, kabile ileri gelenlerinden yaşlı emir Çaraka Ebügen, sırtına isabet eden bir okla yaralanmış ancak sağ olarak yurduna geri dönmüştür.<sup>39</sup>

Yine Hö'elün Ana, herhangi bir kriz durumunda önlem alabilen ve ailesine kılavuzluk yapabilen bir karaktere sahip olmuştur. Bu durumu Timuçin karargâhına yapılan Merkit saldırısında görmekteyiz. Kerülen Nehri'nin kaynağı yakınlarında, Burgi kıyısında Timuçin ve ailesinin ikamet ettikleri bir sabah, şafak sökerken yerin sarsılması ve uğultuların duyulması üzerine Hö'elün Ana'nın hizmetkârı yaşlı Ho'ahçin telaşla onu uyandırmıştır. Durumu hızla kavrayan Hö'elün Ana, soğukkanlılığını koruyarak derhal çocuklarını uyandırmış ve bir kaçış hazırlığına girişmiştir. Timuçin başta olmak üzere tüm çocukların süratle atlarına bindikleri, Hö'elün'ün ise hem kendi atına bindiği hem de en küçük çocuğu Temulun'u kucağına alarak koruma altına aldığı belirtilmektedir. Ayrıca bir atı yedek olarak alması, olası bir tehlike durumunda stratejik düşünme yeteneğini ve liderlik vasfını yansıtmaktadır. Neticede Merkitler Börte'yi kaçırmış ve kendi kabilelerine götürmüştü.<sup>40</sup>

### Hö'elün Ana'nın Toplumsal Yaşamdaki Konumu ve İşlevi

Moğollarda kadına atfedilen statü, törenlerdeki icra sıralamasında da açık biçimde izlenebilmektedir. Saray hiyerarşisi gözetilerek törenin icrasında bulunan diğer şahıslar da sıralı biçimde merasimi yerine getirirlerdi. Kısrak sütünü yere dökme ritüelinde de aynı şekilde silsile-i merâtibe riayet edilmekteydi. Nitekim kaynaklarda bu duruma ilişkin olarak şu ifadeler yer alır: “Bir şölen tertiplerler, kısrak sütüyle dolu bir tulumu yere boşalttılar, bu uygulamaya önce Timuçin başladı, ardından Hö'elün Ana ve Kasar devam etti.”<sup>41</sup>

Moğol eğlencelerinde kımızın sunumu ve kapların dağıtım şekli yalnız bir ikram yöntemi olmamıştır. Bu uygulama, yaş, statü ve hane içi konuma göre şekillenen protokol düzenini görünür kılan bir itibar sistemi olarak işlev görmüştür. Bu çerçevede, içki meclisinde kimin önüne hangi kabın konduğu, kimlerin aynı kaptan içmeye dâhil edildiği ya da kime ayrı bir kap tahsis edildiği, toplumsal mevkinin açık göstergelerindedir. Onon Nehri kıyısındaki ormanlık alanda düzenlenen bir toyda da söz konusu protokol belirleyici olmuştur. Hö'elün Ana'nın yanı sıra Timuçin, kardeşleri Kasar ile Otçigin Noyan ve Kiyat uruğunun Yürkin kolundan Saça Beki ile Taycu'nun katıldığı bu toplantıda, gelenek gereği kısrak sütünden kımız hazırlanmıştır. Toy sırasında içki sunucuları, büyük bir tahta kımız kabını Hö'elün Ana, Saça Beki ve Saça Beki'nin babasının en yaşlı eşi Kuhurçin Hatun'un önüne koymuş kımızla doldurdukları ayrı bir kabı ise babanın en genç eşi Emü'ai'nin önüne yerleştirmiştir. Toplumsal hiyerarşi ve itibar ile doğrudan ilişkili görülen bu dağıtım, Kuhurçin Hatun tarafından ağır bir saygısızlık olarak yorumlanmış, kendisinin diğer kadınlarla aynı kabı paylaşmaya zorlanmasına karşın Emü'ai'ye ayrı bir kap verilmesini hakaret ve aşağılanma saymıştır. Bunun üzerine Kuhurçin Hatun öfkesine yenilerek Timuçin'in baş hizmetkârı ve içki sunucusu Si'üçür Ba'urçi'yi yumruklamıştır. Bu durum karşısında Timuçin ile Hö'elün Ana, gerginliğin artmasını önlemek amacıyla olayı sükûnetle karşılamış ve herhangi bir karşılık vermeden sessiz kalmayı tercih etmişlerdir.<sup>42</sup> Bu çerçevede, Moğol toplumunda eğlence ve merasimlerde hükümdarın yanında kadınların da yer alması, kadınların saray ve ordugâh düzeninde sıradan bir unsur olmadığını göstermektedir. Bu birliktelik, kadınların bir tek aile içi işlerle sınırlandırılmamış aksine törenin usûl ve erkânı içinde yerleri, mertebeleri ve itibarları tanınan kadınlar olarak kabul edildiklerini ortaya koyan önemli bir göstergedir.

Timuçin'in annesi Hö'elün, imparatorluk hiyerarşisinde son derece yüksek bir konuma sahip olmasına rağmen bozkır yaşamının temelini oluşturan göçebe misafirperverliği geleneğinden asla

<sup>39</sup> Reşidüddin Fazlullâh, 1374, s. 241.

<sup>40</sup> *Moğolların Gizli Tarihi*, 2016, s. 38-39

<sup>41</sup> Beyânî, 2015, s. 94-95.

<sup>42</sup> Reşidüddin Fazlullâh, 1374, s. 248-249.

uzaklaşmazdı. Onun çadırına gelen her ziyaretçi, toplumsal konumu ne olursa olsun, sıcak bir yemek, içecek ve kısa süreli bir konaklama hakkına sahip olurdu. Hö'elün'ün çadırı, kurumuş hayvan dışkısının beslediği sürekli yanan bir ateş etrafında şekillenir, bu ateş hem yapının fiziksel hem de simgesel merkezini temsil ederdi. Ateşin üzerindeki kazan, çoğunlukla kurutulmuş etten hazırlanan çorbalar için kullanılırdı, su ve süt gibi temel ihtiyaç maddeleri de her zaman hazır bulundurulurdu. Yolunu kaybetmiş avcılar, üşümüş çobanların, geri dönen savaşçıların ve yemeğe, sığağa ve basit insan ilişkilerine ihtiyaç duyan diğer yabancı yolcuların gelmesi beklenirdi. Taze et yoksa Hö'elün, çatı kirişine asılı kurutulmuş sığır etini suya katıp birkaç dakikada besleyici bir çorba sunardı. Yolcuya, ateşin üzerinde pişen bir kâse et suyu çorbası ya da koyunun kuyruk yağıyla yapılmış ufak bir atıştırma ikram ederdi.<sup>43</sup>

Kaynaklarda Hö'elün Ana, küçük yaştaki çocuklarını büyük bir özveriyle büyüttüğü aktarılmaktadır. Bu süreçte, ailenin hayatta kalabilmesi için gündelik yaşamın zorluklarına karşı doğrudan mücadele eden Hö'elün'ün alternatif çözümler ürettiği görülmektedir. Onon Nehri çevresinde yabani armut ve çeşitli meyveler toplayarak gece gündüz çocuklarının beslenmesini sağlamıştır. Ayrıca selvi ağacından yaptığı basit aletlerle yabani otların ve köklerin toplanmasına öncülük etmiş soğan, sarımsak ve benzeri bitkilerle çocuklarını doyurmuştur. Çocuklar, belirli bir olgunluğa eriştiklerinde, annelerine destek olmaya başlamış Onon Nehri kıyısında olta ve ağ yaparak balık avlamış, bu yolla geçimlerini sağlamaya katkıda bulunmuşlardır. Böylece, annelerine karşı minnettarlıklarını göstermekle kalmamış, aynı zamanda dayanışma ve karşılıklı sorumluluk bilincini erken yaşta öğrenmişlerdir.<sup>44</sup>

Moğol toplumunda aile içi birlik ve dayanışma duygusunun oluşmasında aynı anneden doğmuş olmanın önemli olduğu ancak aile bağlarının güçlenmesinde asıl belirleyici unsurun anne terbiyesi olduğu öne çıkar. Hö'elün Ana, yenilgiye uğratılan kabilelerin kaçarken geride bıraktıkları dört çocuğu terbiye ederek aileye bağlı sadık bireyler olarak yetiştirdi.<sup>45</sup> Hö'elün, "büyük hanın annesi" sıfatıyla hem soyun koruyucusu hem de erkek çocukların eğitiminden ve çocuk yetiştirilmesinden sorumlu bir kadındı. Kaynaklarda Hö'elün'ün erkekler karşısında çekinmeyen, aksine onları yönlendirebilen güçlü bir karaktere sahip olduğu vurgulanmaktaydı. Yaşamı boyunca kocasından olan dört, kocasının diğer eşinden olan iki ve dul kaldıktan sonra evlat edindiği dört olmak üzere toplam on erkek çocuğu yetiştirdi. Yaşlılık döneminde dahi iki oğlunun yanında ve 14 yaşlarındaki Altani adlı kızla yaşamını sürdürmekte olan Hö'elün'ün Timuçin'in en küçük oğlu, kendisinin de en küçük torunu Toluy'u büyüttü.<sup>46</sup> Tayçitlerden Besutların karargâhında bulunan Kököçü adında küçük bir çocuk Hö'elün Ana'nın terbiyesine verildi ve eğitimi onun yanında aldı.<sup>47</sup> Tatarların Naratu-şitu'endeki müstahkem mevkillerini yağmalarlarken Timuçin'in askerleri geride bırakılan çocuğu buldular. Burnuna takılı altın bir halka, üzerinde altın işlemeli ipekten giysiler ve samur derisiyle astarlanmış bir cepken bulunuyordu. Timuçin, bu çocuğu Hö'elün Ana'ya hediye etti. Hö'elün Ana da: "Bu herhâlde iyi bir adamın çocuğu ve asil cedli bir adamın torunu olsa gerektir." dedi. Hö'elün, onu beş çocuğunun yanına altıncı kardeş olarak aldı. Şikikan-huduhu ismini verdi ve kendi oğlu gibi büyüttü.<sup>48</sup>

Moğolların Hö'elün Ana'ya çeşitli hediyeler sunarak ona saygı gösterdikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Timuçin-Merkit mücadelesi esnasında ele geçirilen beş yaşındaki Kuçu'nun üzerinde samur kürkünden bir şapka, dişi geyiğin ayak derisinden yapılmış bir çizme ve su samuru derisi parçaları eklenerek dikilmiş bir kıyafet bulunmaktaydı. Askerler, Kuçu'yu beraberindeki eşyalarla birlikte kendi obalarına götürmüş ve söz konusu giysi unsurlarını Hö'elün Ana'ya hediye olarak takdim etmiştir.<sup>49</sup>

Hö'elün Ana, Kököçü, Şikikan-hudud ve Kuçu'nun yanı sıra Curkinler'den Borokul, dâhil bazı

<sup>43</sup> Weatherford, 2016, s. 26-27.

<sup>44</sup> *Moğolların Gizli Tarihi*, 2016, s. 25-26; Terbish, 2025, s. 125; Peter B. Golden, *Dünya Tarihinde Orta Asya*, çev. Yahya Kemal Taştan, Ötügen, İstanbul 2015, s. 129.

<sup>45</sup> Nilgün Dalkesen, "Moğol İmparatorluk Mirasının Önemli Bir Unsuru Olarak Alangoa Kültü", *Cengiz Han ve Mirası*, ed. Cem Korkut- Mürsel Doğrul, Tüba, Ankara 2021, s. 283.

<sup>46</sup> Weatherford, 2016, s. 28-29; Gömeç, 2023, s. 13; Saadettin Yağmur Gömeç, "Çingiz-Nâmeler üzerine Bir İnceleme: Çingiz Han'ın Soy ve Mogol Tarihinin İlk Devirleri", *Belleten*, C. 82, S. 294, 2018, s. 452; İlhan Arslan, "Büyük Moğol İmparatoru Cengiz Han'ın Din Algısı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 38, 2015, s. 1011; Ágnes Birtalan, "The Mongolian Great Khans In Mongolian Mythology and Folklore", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, C. 58, S. 3, Proceedings of the First International Conference on the Mediaeval History of the Eurasian Steppe: Szeged, 2005, s. 301.

<sup>47</sup> *Moğolların Gizli Tarihi*, 2016, s. 54.

<sup>48</sup> *Moğolların Gizli Tarihi*, 2016, s. 64-65.

<sup>49</sup> *Moğolların Gizli Tarihi*, 2016, s. 52.

çocukları farklı ordugâhlarda bularak himayesine almış, onları “yerden toplayıp ayakları üzerinde durabilecek hâle getirmiş” ve “boyunlarından çekerek adama, omuzlarından çekerek erkeğe benzetmiştir.”<sup>50</sup> Bu mecazî anlatım, Hö'elün'ün rolünün doğuran annelikle sınırlı kalmadığını, sahipsiz ya da korunmasız çocukları toplumsal yaşama yeniden dâhil ederek onların yetiştirilme sorumluluğunu da üstlenen bir koruyuculuk işlevi taşıdığını göstermektedir. Eserde, Hö'elün Ana'ya atfedilen “Çocuklarıma gündüzleri görmek için kim göz olacak, geceleri işitmek için kim kulak olacak?” ifadesi özellikle dikkat çekicidir. Söz konusu vurgu, onun annelik anlayışını kan bağına indirgmeden, dayanışma içerisinde sorumluluk bilinci üzerinden kurduğunu ortaya koyar. Bu bağlamda anlatılar, Hö'elün'ün çocukların kişilik ve kimlik inşasında etkin bir eğitici ve yönlendirici rol üstlendiğine işaret etmektedir. Nitekim “çocuklarına gölge gibi sadık yoldaşlar”<sup>51</sup> olmaları yönündeki beklentisi, Moğol toplumunda dayanışma, sadakat ve kardeşlik gibi temel ahlaki değerlerin nasıl inşa edildiğini göstermektedir. Roux, Hö'elün'ün evlat edineceği diğer çocukların ona verilmesini bir tesadüf olarak değil muhtemelen talep, hukukî düzenleme ya da yerleşik bir yasaya dayanan kurumsal bir uygulama olarak yorumlar.<sup>52</sup>

Tüm çocukları üzerinde etkin bir konuma sahip olan Hö'elün Ana'nın Timuçin<sup>53</sup> üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Timuçin, diğer kabilelerle yaptığı savaşlardan birinde zaferin ardından ganimeti annesine, kardeşlerine ve oğullarına paylaştırırken şu ifadeyi kullanır: “Annem, ben, büyük oğlum Cuci ve en küçük kardeşim Otçigin birlikte bir imparatorluk kurduk.” Bu ifade, Hö'elün'ün Timuçin'e yol gösteren ve onu hayatın zorlu koşullarına hazırlayan merkezî bir kişi olarak algılandığını göstermektedir.<sup>54</sup> Timuçin'nin 1206 yılında Moğolistan'da Cengiz Han unvanıyla<sup>55</sup> taç giymeden önce bozkırdaki siyasî hâkimiyetini güvenceye alabilmesinde Hö'elün Ana ve Börte'nin katkısı göz ardı edilemez.<sup>56</sup> Kısacası Timuçin'in annesi Hö'elün ona yol gösteren ve onu hayatın zorlu koşullarına hazırlayan kadın olmuştur.<sup>57</sup> Timuçin, çocukluk sınırından erkeklik çağına varıncaya kadar pek çok zahmetler çekmiş, esaretlere düşmüş ve ölümle burun buruna geldiği nice tehlikeyle karşı karşıya kalmıştır. Ancak kendisi için büyük bir devletin takdir edildiğine inandığından, düşmanları ne kadar gayret etseler de ona tam anlamıyla güç yetirememiştir.<sup>58</sup>

Hö'elün, çadırda kadınların işlerinin çoğunu yürüttükleri, dokuma ve mutfak gereçlerini muhafaza ettikleri çadırın doğu tarafında kalıyordu. Böylelikle bu kısım Moğol ev düzeninde kadınlara ayrılmış bir alandı. Moğol geleneklerine göre, en saygın ziyaretçi haber vermeksizin çadıra girebilir, erkeklere ait olan batı bölümünde, sessizce ve saygı içinde oturabilirdi. Hö'elün'ün çadırı, dış dünyanın sert koşullarına karşı korunmuş, dingin ve düzenli bir iç mekân olarak işlev görmekteydi. Burada ses tonları düşük tutulur, iletişim genellikle fısıltıyla sürdürülürdü. Fiziksel hareketler son derece ölçülüydü zira küçük bir bilek hareketi bile büyükannenin başına isabet edebilir, bir kâse çayı devirebilir veya çadırın alçak yapısına zarar verebilirdi. Bu durum, Moğol toplumunda mekânın hem fiziksel hem de toplumsal bir disiplin alanı olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Çadır içinde oturuş biçimleri de bu disiplinin bir parçasıydı. Moğollar genellikle bedenlerini olabildiğince küçük ve mütevazı bir duruş içinde tutarlardı,

<sup>50</sup> Moğolların Gizli Tarihi, 2016, s. 67-68.

<sup>51</sup> Moğolların Gizli Tarihi, 2016, s. 144; David Morgan, *The Mongols*, Blackwell Publishing, 2007, s. 50; Sayers, William, “The Motif of Wrestling in Early Irish and Mongolian Epic”, *Mongolian Studies*, C. 13, 1990, s. 163.

<sup>52</sup> Roux, 2001, s. 106.

<sup>53</sup> Timuçin, on üç yaşında babasını kaybettiği zaman Yesügay Bahadır'ın bütün toprakları Suçin'e bağlıydı. Babasının ani ölümü üzerine Timuçin, esir olmamak için Suçin'e itaat etmedi. Kaçmaya çalıştığı esnada Moğollar tarafından yakalandı ve ayakları bağlandı. Bir gece Timuçin, ellerinin olağanüstü biçimde uzadığını gördüğü anlam yüklü bir rüya görmüştür. Rüyasında her iki eli de birer kılıç şekline almış; bu kılıçlardan birinin ucu doğuya, diğerinin ucu ise batıya doğru uzanmıştır. Uyandığında henüz annesi Hö'elün Ana'nın yanında bulunan Timuçin, rüyasını annesine anlatmıştır. Kaynakların belirttiğine göre, Hö'elün Ana bilge, sezgileri güçlü ve derin kavrayış sahibi bir kadın olarak tasvir edilir. Rüyanın anlamını yorumlayan Hö'elün Ana, oğluna şu sözlerle hitap etmiştir: “Sen doğunun da batının da hâkimi olacaksın. Kılıcının kudreti, doğudan batıya uzanarak bütün dünyayı kapsamıştır (Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ'ya Göre Moğollar (1155-1259)*, çev. Mustafa Köksal, Albaraka Yayınları, İstanbul 2025, s. 40).

<sup>54</sup> Beyânî, 2015, s. 72

<sup>55</sup> Özkan Dayı, *Moğolların Teşkilat ve İdarî Tarihi*, Altınordu Yayınları, Ankara 2020, s. 40.

<sup>56</sup> Nicola, 2017 s. 42; Şirin Beyânî, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, çev. Mustafa Uyar, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015, s. 121; Mustafa Uyar, *Moğollar ve Türkler -Tarihsel Bağlar-*, Ötügen, İstanbul 2020, s. 36.

<sup>57</sup> Hacı Ötemiş, *Çengiz-Nâme*, haz. İlyas Kemaloğlu, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018, s. 30; İlyas Kemaloğlu, “Büyük Moğol İmparatorluğu”, *Tatar Tarihi -İdil Bulgarları, Moğollar, Altın Orda, Hanlıklar-*, Ötügen, İstanbul 2024, s. 41.

<sup>58</sup> Kazvinî, *Târih-i Elfî (Târih-i Hezâr Sâle-yi İslâm)*, C. V, tsh. Gulâm Rizâ Tabâtabâ-i Meed, Şirket-i İntişârât-i İlmî ve Ferhengî, Tahrân, 1382, s. 2308.

bacaklarını uzatmaktan kaçınırlar özellikle ateş yönüne doğru uzanmak saygısızlık kabul edilirdi. Erkekler çoğu zaman bir bacağı vücudunun altına alır, diğer bacağı göğsüne çeker ve kollarını onun etrafında birleştirerek çenelerini bu kolun üzerine dayarlardı. Dolayısıyla Hö'elün'ün içinde bulunduğu bu sade ama ölçülü mekân, Moğol bozkır kültürünün kadınların ev içi alan üzerindeki yönlendirici rollerini somutlaştırmaktadır.<sup>59</sup>

Hö'elün'ün temel sorumlulukları arasında, yağmalanan ya da kaçırılan kişilerin ve el konulan hayvanların geri dönebileceği güvenli bir sığınak sağlamak yer almıştır. Buna ek olarak, topluluğun iç düzenini koruma açısından çocuklar arasında ortaya çıkan çatışmalar ve rekabetler de önemli bir zorluk teşkil etmiştir. Kendi çocuklarının tek koruyucusu ve kamp topluluğunun en yaşlı kadınlarından biri olarak Hö'elün, Yesügey'in yokluğunu telafi edebilmek için daha belirgin bir otorite konumu edinmek durumunda kalmıştır. Ne var ki, bir anne olarak temel görevlerinden biri oğullarının şiddet eğilimlerini denetim altında tutmak olsa da bu konuda her zaman başarılı olamamıştır. Nitekim bu başarısızlığın en çarpıcı göstergelerinden biri, Timuçin ile Kasar'ın annelerinin açık uyarılarına rağmen üvey kardeşleri Bekter'i öldürmesidir.<sup>60</sup>

Hö'elün, yaşamı boyunca çocukları arasındaki çatışmaları bastırmayı ve kardeşler arasındaki bağları güçlendirmeyi amaçlamış, bu yönüyle annelik rolünü aşarak aile içi düzeni ve birliği korumaya çalışan bir otorite karakteri olarak belirginleşmiştir. Nitekim Moğolların Gizli Tarihi'nde aktarıldığına göre Timuçin, Kasar, Bekter ve Belgütay bir gün birlikte balık avlarken oltaya takılan avın paylaşımı üzerinden anlaşmazlık çıkmış; Bekter ile Belgütay, avladıkları balığı Timuçin ve Kasar'dan zorla almıştır. Bunun üzerine Timuçin ile Kasar eve dönerek durumu anneleri Hö'elün Ana'ya iletmış, Hö'elün Ana da bu davranışı kınamış ve çocuklarına kardeşlik, karşılıklı hoşgörü ve akrabalık bağlarının korunması yönünde öğüt vermiştir. Hö'elün'ün, dayanışmanın yalnızca kan bağıyla sınırlı olmadığına dikkat çektiği, içinde buldukları koşullarda “kendi gölgelerinden başka dostları” ve “hayvan kuyruğundan öte silahları” bulunmadığını hatırlattığı ifade edilmiştir. Buna karşın Timuçin ile Kasar, daha önce de benzer bir haksızlığın yaşandığını ve davranışın tekrarlanmış olduğunu ileri sürerek evden ayrılmıştır. Bekter'in bir tepe üzerinde sürü güderken Timuçin ile Kasar tarafından önden ve arkadan pusuya düşürüldüğü, Bekter'in barışçıl bir tutum sergileyerek itidal çağrısı yapmış olmasına rağmen saldırıya uğradığı ve öldürüldüğü anlatılmıştır. Olayın ardından eve dönen Timuçin ile Kasar'ın hâlinde Hö'elün Ana'nın Bekter'in öldürüldüğünü anladığı, bunun üzerine çocuklarını sert bir dille eleştirdiği ve onları “katiller” diye nitelendirdiği belirtilmiştir. Metinde Hö'elün'ün, Timuçin'in doğumunu “sıcak kucakından çıkarken elinde kara bir kan parçası tutarak dünyaya geldiği” şeklinde betimlediği, Kasar'ı ise “kendi memesini ısırarak köpeğe” benzettiği aktarılmıştır. Ayrıca çocuklarının öfke ve şiddetini açıklarken kaplan, arslan, yılan, şahin, turna balığı, kurt, anggir ördeği, erkek deve, çakal ve pars gibi çeşitli hayvan imgelerine başvurduğu, bu imgelerin saldırganlık, yıkıcılık, doyumсузluk ve denetimsiz öfkeye işaret edilmiştir.<sup>61</sup> Bu anlatı bütünü, Hö'elün Ana'nın Bekter'i kaybını üzerinde durulması gereken bir mesele olarak değil, kişisel acısını aşan daha geniş bir topluluk tasavvurunun gereği olarak ele aldığı düşünürmüştür. Buna göre Hö'elün'ün siyasî hedeflere ulaşabilmek için mensupların sayısını artırma ve mevcut gücü parçalamadan bir arada tutma fikrini öncelediği dolayısıyla kardeşler arasındaki dayanışmayı stratejik bir zorunluluk olarak gördüğü anlaşılmaktadır.<sup>62</sup>

Kardeşler arasında başka bir mücadele ise Timuçin ile Kasar arasında gerçekleşmiştir. Hö'elün ana bu duruma da tepki göstererek meseleyi yatıştırılmaya çalışmıştır. Kaynakların aktarıldığına göre, Timuçin bir gece atına binerek kardeşi Kasar'ı yakalamak üzere yola çıkmıştır. Bu durumu öğrenen Guçu ve Kököçü hemen Hö'elün Ana'ya giderek, onun Kasar'ı yakalamak niyetiyle yola çıktığını bildirmişlerdir. Hö'elün, haberi alır almaz aynı gece kara arabasına beyaz deveyi binerek yola çıkmış ve gece boyunca ilerledikten sonra güneşin doğuşunda Timuçin'e yetişmiştir. O sırada Timuçin, Kasar'ı sorguya çekmek üzere kollarını bağlatmış, şapkasını ve kemerini aldırması. Annesinin geldiğini gören

<sup>59</sup> Weatherford, 2016, s. 28

<sup>60</sup> Broadbridge, 2018, s. 54.

<sup>61</sup> *Moğolların Gizli Tarihi*, 2016, s. 27-28; *Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu*, 2008, s. 33; Tuncer Gülensoy, “Moğolların Gizli Tarihi, Altan Topçi, Defter-i Çingiz-Nâme, Cengiz-Nâme ve Anonim Şibanî-Nâme'ye Göre Cengiz-Han'ın Soy Kütüğü”, *Turkish Studies*, C. 2, S. 2, 2007, s. 259; C. R. Bawden, *Mongolian Traditional Literature an Anthology*, ed. S. Akiner, Columbia University Press, New York 2003, s. 72-73.

<sup>62</sup> Beyânî, 2015, s. 120.

Timuçin korkuyla sarsılmış, Hö'elün ise büyük bir öfkeyle arabadan inerek Kasar'ın bağlarını çözdürmüş ve şapka ile kemerini kendisine iade ettirmiştir. Ardından, duygularına hâkim olamayarak yere oturmuş, iki memesini çıkarıp dizlerinin üzerine koyarak şu sözleri söylemiştir: “Bakın! Bunlar sizin emdiğiniz memelerdir. Atalarımızın dediği gibi, siz kendi rahminizi ısırın, kendi menşemiz koparan adamlarsınız! Kasar ne yaptı ki? Timuçin bu memelerimden birini emerdi; Haçi'un ile Otçigin ise birini bile boşaltamazlardı. Fakat Kasar, her iki mememi de emerek beni sakinleştirir, gönlümü genişletirdi. Bu yüzden Timuçin akılcı, Kasar ise kuvvet bakımından gelişti. Ok savaşında kaçanı okla dize getirir, korkup geri çekilene uzaktan vurarak yener. Şimdi Kasar'ı, düşmanlarını yendi diye mi kışkırtıyorsun?” Bu sert uyarı karşısında Timuçin annesini yatıştırmak için, “Anne, seni öfkelenlendirdiğim için çok korktum ve utanıyorum; şimdi bu işi bırakalım, geri dönelim” demiş ve ordusuyla geri çekilmiştir. Ancak Timuçin, annesine haber vermeden Kasar'ın adamlarını geri almış ona yalnızca bin dört yüz kişi bırakmıştır. Hö'elün bu durumu öğrendiğinde derin bir üzüntüye kapılmış; yaşanan olaylar onu manevi olarak yıpratmıştır.<sup>63</sup> Hö'elün Ana'nın gelişiyile Timuçin'in tedirginleşmesi ve annesini görünce duyduğu korkuyu açıkça ifade etmesi, erkekler ne kadar yüksek bir konuma erişmiş olurlarsa olsunlar anne otoritesinin karşısında çekingenleşebildiklerini göstermektedir. Bu duygunun, Timuçin'in annesine duyduğu saygı ve hürmetten beslendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Timuçin'in, annesinin öfkesinden duyduğu endişeyi inkâr etmeksizin “Anamın sinirlenmesinden ben korkunun en büyüğüyle korkup, utancın en büyüğüyle utandım” sözleriyle dile getirmesi, annesi başta olmak üzere kadınların onun üzerindeki belirleyici etkisini ortaya koyan dikkat çekici bir örnektir.<sup>64</sup>

Yesügey ailesi için oldukça yıpratıcı olan bu felaket döneminin sona ermesinin ardından, Hö'elün'ün gösterdiği kararlı tutum ve bilinçli yetiştirme çabaları sayesinde Timuçin, dağılmış kabile unsurlarını yeniden bir araya getirmeyi ve çevresine yeni mensuplar kazandırmayı başarmıştır. Kaynakların da belirttiği üzere, Timuçin onu yalnızca annesi olarak görmemiş bunun yanı sıra devlet işlerinde danıştığı bir otorite olarak görmüş, yönetsel karar süreçlerinde Hö'elün'ün tecrübesinden yararlanmış. Moğol geleneğine uygun biçimde, ona müstakil bir orda (hane / karargâh) tahsis etmiş, asker, hizmetkâr, uşak ve hatırı sayılır bir serveti kendi idaresine bırakmıştır.<sup>65</sup>

Timuçin, ülkeyi paylaşırma sürecinde annesi Hö'elün'e ve en küçük kardeşi Temüğe Otçigin'e birer tümen (yaklaşık on bin kişilik birlik) tahsis etmiş, Hö'elün bu taksimden memnun kalmasa da itirazını açıkça dile getirmemiştir. Bununla birlikte, Timuçin hem annesinin hem de kardeşinin idaresine dört seçkin noyanı görevlendirerek bu payın askerî ve idarî açıdan işlerliğini güvence altına almıştır. Hö'elün'ün sorumluluk alanı hem kendisine ayrılan topluluklar üzerindeki etkili olmuş hem de düzenin korunması ve vergilerin sistemli biçimde toplanması gibi yönetsel görevleri de kapsamıştır.<sup>66</sup> *Tevârih-i Güzîde-Nusret-nâme*'de, Timuçin'in kardeşleri ve annesine ayırdığı hisselerin toplam on iki bin kişi olduğu, bu toplam içinde Hö'elün Ana'ya üç birimlik pay düştüğü belirtilmektedir. Bu düzenlemenin ardından Timuçin, maiyetindeki askerî gücü oğulları ve kardeşleri arasında yeniden dağıtmıştır. Bu sırada Timuçin, Hö'elün Ana'ya oğullarının henüz küçük yaşta bulunduğunu vurgulayarak onları kendisine emanet ettiğini, karşılaşacakları zorluklar karşısında aceleci hüküm vermemesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca olası hatalarda doğrudan infaz veya kesin hüküm yerine, önce kendisiyle istişare edilmesini, meseleler yeterince araştırılmadan karar uygulanmamasını öğütlemiştir. Öte yandan Timuçin, kendi maiyetindeki askerleri ve merkezî yurdu ise en küçük oğlu Toluy'a (Yeke Noyan Toluy) tahsis etmiştir.<sup>67</sup>

Askerî ve siyasal nüfuzu nedeniyle çok sayıda hasmı bulunan Timuçin, sınırları kesin biçimde belirlenmiş ve izinsiz geçişlerin ölümle cezalandırıldığı sıkı güvenli bir karargâhta ikamet etmiştir. Buna karşılık annesi Hö'elün, kendisine tahsis edilen ve on bin askerle bu askerlerin ailelerini kapsayan ayrı bir ordugâhta yaşamını sürdürmüştür. İleri yaşına rağmen yüksek bir konuma sahip olan Hö'elün, imparatorluk ordusundaki yetkilerinin bir bölümünü en küçük oğluna devretti ve kalan ömrünü kendi kampında geçirmeyi tercih etmiştir. Hö'elün'ün ordugâhı, toplumsal konumuna rağmen diğer göçebe Moğol kamplarından yapısal bakımdan büyük farklılık göstermemiştir. Geniş bozkır alanı içinde

<sup>63</sup> *Moğolların Gizli Tarihi*, 2016, s. 163-164; Bruno De Nicola, *Women in Mongol Iran, The Khatuns: 1206-1335*, Edinburgh University Press, 2017, s. 47.

<sup>64</sup> Ömer Subaşı, *Moğollarda Kadın, Evlilik ve Dış Siyaset*, Selenge, İstanbul 2021, s. 103.

<sup>65</sup> Beyânî, 2015, s. 120.

<sup>66</sup> Subaşı, 2021, s. 62.

<sup>67</sup> *Tevârih-i Güzîde-Nusret-Nâme*, haz. Harun Kaya, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022, s. 269.

güneye yönelen birkaç (keçe çadırın) oluşturduğu bu yerleşme, tipik bir göçebe düzeni sergilemiştir. Kaynaklarda “yurt” veya “ev” olarak anılan<sup>68</sup> bu keçe çadırlar, sıkıştırılmış yün tabakalarından yapıldı mevsimsel değişimlerde veya ihtiyaç hâlinde kolaylıkla taşınmıştır. Hö’elün’ün kampının en ayırt edici unsurları beyaz devesi ve siyah at arabasıydı. Hö’elün, yaşlılığında bir hükümdar annesine yaraşır bir görünürlükle beyaz devesiyle yolculuk etmeyi tercih etmiştir. Anlatıda, beyaz devenin uzun mesafeleri kısa sürede katetmeye ve gece yolculuklarına elverişli olduğuna işaret edilmiştir. Gobi’nin kuzeyinde deve türleri nadir bulunduğu için, beyaz bir devenin varlığı Hö’elün’ün kampını uzaktan bile kolayca ayırt edilir kılınmıştır. Kampa yaklaşan Tatar, bir süre yalnızca muhafızlar Celme ile Cetei’yi gördü. Hö’elün, statüsüne uygun biçimde kampını bekçi köpekleri yerine silahlı muhafızlarla korumuştur. Ayrıca Hö’elün, Timuçin’in köpeklerden duyduğu korku nedeniyle bekçi köpeklerini kamptan uzaklaştırmıştır.<sup>69</sup> Sonuç itibarıyla Hö’elün Ana, ilerleyen yaşlarında kalan ömrünü ayrı bir ordugâhta sürdürmüş sadelikle birlikte seçkinliğini de ortaya koyan bir yaşam tarzı seçmiştir. Moğolların Gizli Tarihi’ndeki aktarıma göre Timuçin-Kasar çatışmasının ardından, Hö’elün Ana’nın adının bu ilişki bağlamında son kez anılması, bundan sonraki süreçte ölmüş olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.<sup>70</sup>

### Sonuç

Tarihsel süreç boyunca kadınlar, aile yapısının sürekliliğini sağlayan ve toplumsal düzenin yeniden üretiminde belirleyici rol oynayan kişi olmuştur. Bu genel çerçeve içinde Moğol toplumunda kadın, yalnızca hane içi işleyişin yürütücüsü olmamış bununla beraber aile birliğini koruyan, sorun çıktığı zamanlarda yönlendirici bir otorite kurabilen bir karakter olarak da dikkat çekmektedir. Timuçin’in annesi Hö’elün Ana, özellikle eşinin ölümüne müteakip ağır koşullar altında oğullarını yetiştirme biçimi ve aileyi dağılmaktan koruyan tutumuyla, Moğol kadın profilini anlamada belirleyici bir rol üstlenmiştir. Erkek egemen siyasal düzenin belirgin olduğu bir yapıda kadınların toplumsal ve siyasal süreçlere etkide bulunabilmesi ilk bakışta ilginç görünse de Hö’elün örneği bu etkinliğin nasıl mümkün olabildiğini göstermektedir. Kaynaklar, Timuçin’in düşünce dünyasının ve liderlik tasavvurunun şekillenmesinde annesinin yönlendirici etkisini vurgular. Hö’elün’ün güçlü iradesi, zor dönemlerde ailenin ayakta kalmasını sağlayan temel unsur olarak sunulmakta, bu durum, Timuçin’in kadınlara bilhassa annesi ve eşi Börte’ye atfettiği değeri açıklayan önemli bir dayanak oluşturmaktadır.

Sonuç olarak Hö’elün Ana, “anne” kimliğine ilaveten aileyi bir arada tutan, çocuklarını siyasal ve toplumsal hayata hazırlayan ve gerektiğinde otorite tesis eden bir şahsiyet olarak tarihsel hafızada yer edinmiştir. Çocuklar arasındaki anlaşmazlıklara karşı sergilediği kararlı tutum, aile içi birlik ve düzeni sağlamayı önceliğini, bunun da dış tehditler karşısında dayanışma görüntüsü vererek güç üretmeye dönük bilinçli bir strateji olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla Hö’elün’ün hikayesi, dul bir kadının hayatta kalma mücadelesinin ötesinde Moğol toplumunda saygınlık ve nüfuz kazanmanın aile birliği, disiplin ve dayanıklılık üzerinden nasıl kurulduğunu gösteren model bir örnek niteliği taşımaktadır.

### Kaynakça

- Ağca, F.- Gül, B. (2018). “Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanında Geçen Moğolca Sözlükler”, *Türkbilig*, S. 36, s. 47-52.
- Alinge, C. (2022). *Moğol Kanunları*, çev. Çoşkun Üçok, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Arslan, İ. (2015). “Büyük Moğol İmparatoru Cengiz Han’ın Din Algısı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* C.8, S. 38. s. 1011-1027.
- Âştfiyânî, Â. İ. (1389). *Tarih-i Moğol*, Tahran.
- Atwood, C. P. (2004). *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, Indiana University, Bloomington.
- Bawden, C. R. (2003). *Mongolian Traditional Literature an Anthology*, ed. S. Akiner, Columbia University Press, New York.

<sup>68</sup> Bahaddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. VII, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022, s. 72.

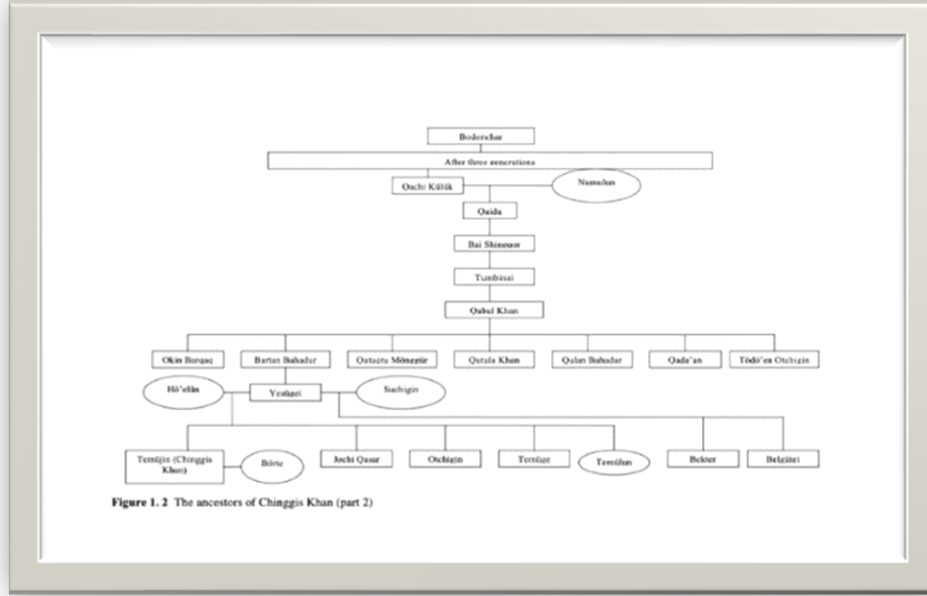
<sup>69</sup> Weatherford, 2016, s. 25-26.

<sup>70</sup> *Moğolların Gizli Tarihi*, 2016, s. 230; Sümeyye Melek Öncel, *Moğollarda Kadın*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019, s. 39.

- Benâkitî, (1348). *Ravzatü Ulu'l-Elbab fî Marifeti't-Tevârih ve'l-Ensâb (Târih-i Benâkitî)*, haz. Cafer Şear, Tahran.
- Beyânî, Ş. (2015). *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, çev. Mustafa Uyar, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Birtalan, Á. (2005). "The Mongolian Great Khans In Mongolian Mythology and Folklore", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, C. 58, S. 3, Proceedings of the First International Conference on the Mediaeval History of the Eurasian Steppe: Szeged, s. 299-311.
- Cahun, L. (2013). *Asya Tarihine Giriş Türkler ve Moğollar*, çev. İnan Kaya, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu*, (2012). haz. Mustafa Uyar, çev. Ankhbayar Danuu, Ötüken, İstanbul.
- Curtin, J. (2024). *The Mongols a History*, Liese, Ansreas, Outside the box.
- Dalkesen, N. (2021). "Moğol İmparatorluk Mirasının Önemli Bir unsuru Olarak Alangoa Kültü", *Cengiz Han ve Mirası*, Tüba Yayınları, ed. Cem Korkut- Mürsel Doğrul, Ankara, s. 275- 292.
- Dayı, Ö. (2020). *Moğolların Teşkilat ve İdarî Tarihi*, Altınordu, Ankara.
- Doğan, O. (2002). "Kungrat", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara, s. 375-376.
- Durak, N. (2008). "Çingizli Hatunları I: Sorgaktani Beki", *Turkish Studies*, C. 3, S. 1, s. 251-258.
- Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî. (2011). *Târihu Muhtasari'd-Düvel*, çev. Şerafeddin Yalıtıkaya, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Ferdinand, D. (2003). *Lessing, Moğolca-Türkçe Sözlük*, C. 1, çev. Günay Karaağaç, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- George, V. (2019). *Moğollar ve Ruslar*, çev. Eşref Bengi Özbilen, Selenge, İstanbul.
- Golden, B. P. (2015). *Dünya Tarihinde Orta Asya*, çev. Yahya Kemal Taştan, Ötüken, İstanbul.
- Gömeç, S. Y. (2018). "Çingiz-Nâmeler üzerine Bir İnceleme: Çingiz Han'ın Soyu ve Mogol Tarihinin İlk Devirleri", *Bellekten*, C. 82, S. 294, s. 407-481.
- Gömeç, S. Y. (2021). "Çingiz Han ve Ortaya Çıktığı Çağın Özellikleri", *Cengiz Han ve Mirası*, ed. Cem Korkut-Mürsel Doğrul, Tüba, Ankara, s. 21-42.
- Gömeç, S. Y. (2023). *Türk Tarihinde Çingizliler*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Grousset, R. (2011). *Stepler İmparatorluğu -Atillâ, Cengiz Han, Timur-*, çev. Halil İnalçık, haz. Ertuğrul Tokdemir- Mustafa Dönmez, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Gülensoy, T. (2007). "Moğolların Gizli Tarihi, Altan Topçi, Defter-i Çingiz-Nâme, Cengiz-Nâme ve Anonim Şibanî-Nâme'ye Göre Cengiz-Han'ın Soy Kütüğü", *Turkish Studies*, C. 2, S. 2, s. 257-275.
- Gülensoy, T. (2008). *Altan Topçi (Moğol Tarihi)*, Türk Ajans Yayınları, Ankara.
- Gülensoy, T. - Küçükler, P. (2015). *Eski Türk-Moğol Sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Hândmîr, (1362). *Târih-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-i Efrâd-ı Beşer*, C. III, nşr. M. D. Siyâkî, Kitâbfürûş-i Hayyâm, Tahrân.
- Hatunoğlu, N. (2022). "Moğulluktan Türklüğe Konguratlar", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 7, s. 111-132.
- İzgi, Ö. (2014). *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Jackson, P. (2022). "Doğu İç Asya'da Moğol Çağı", *İç Asya Tarihi Cengizliler Çağı*, haz. Nicola di Cosmo, Allen J. Frank vd., çev. Altay Tayfun Özcan, Kronik, İstanbul, s. 70-99.
- Jackson, P. (2023). *From Genghis Khan to Tamerlane -The Reawakening of Mongol Asia-*, Yale University Press, New Haven and London.
- Kamalov, İ. (2003). *Moğol Kafkasya Politikası*, Kaknüs Tarih, İstanbul.
- Kazvîni, (1382). *Târih-i Elfi (Târih-i Hezâr Sâle-yi İslâm)*, C. V, tsh. Gulâm Rizâ Tabâtabâ-i Mecc, Şirket-i İntişârât-i İlmî ve Ferhengî, Tahran.
- Kemaloğlu, İ. (2016). "Büyük Moğol İmparatorluğu", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, haz. Hayrunnisa Alan- İlyas Kemaloğlu, Ötüken, s. 29-67.

- Kemaloğlu, İ. (2024). “Büyük Moğol İmparatorluğu”, *Tatar Tarihi -İdil Bulgarları, Moğollar, Altın Orda, Hanlıklar-*, Ötüken, İstanbul.
- Kollmar-Paulenz, K. (2020). *Moğollar -Cengiz Han'dan Günümüze*, çev. Hakan Aydın, Runik Kitap, İstanbul.
- Kurt, A. O. (2016). “Yahudilikte Levirat Evlilik: Geleneğin Tutsak Ettiği Kadınlar”, *Turkish Studies*, C. 11, s. 245-266.
- Küçüküydüz, N. (2025). “Moğol İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Onon ve Kerülen Nehirlerinin Rolü”, *Orta Çağ Tarihine Dair Yazular- II*, ed. Murat Serdar- İsmail Turan, Kömen, Konya, s. 401-423.
- Leon, C. (2013). *Asya Tarihine Giriş Türkler ve Moğollar*, çev. İnan Kaya, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Linde, M. B. (2017). *Genghis Khan: Creating the Mongol Empire*, Greenhaven Publishing LLC.
- Mîrhând, (1358). *Ravzatu's-Safâ fî Sîret-i Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, nşr. Abbâs Zeryân, İntişârât-ı İlmî, Tahran.
- Mîrhând, (2025). *Ravzatu's-Safâ'ya Göre Moğollar (1155-1259)*, çev. Mustafa Köksal, Albaraka Yayınları, İstanbul.
- Moğolların Gizli Tarihi*, (2016). trc. Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Morgan, D. (2007). *The Mongols*, Blackwell Publishing.
- Nicola, B. (2017). *Women in Mongol Iran, The Khatuns: 1206-1335*, Edinburgh University Press.
- Ögel, B. (2022). *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. VII, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Öncel, S. M. (2019). *Moğollarda Kadın*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Ötemiş, H. (2018). *Çengiz-Nâme*, haz. İlyas Kemaloğlu, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Özcan, A. T. (2012). “Chronica Maiora'da Moğol İmajı”, *Tarih İnceleme Dergisi*, C. XXVII, S. 2, s. 427-558.
- Özdemir, H. A. (2011). *Moğol İstilâsı Cengiz ve Hülâgû Dönemleri*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Pao, K. (1964). “Marriage Customs of a Khorchin Village”, *Central Asiatic Journal*, C. 9, S. 1, s. 29-59.
- Reşidüddîn Fazlullâh, (1374). *Câmi'u't-Tevârih*, tsh. Behrâm Kerîmî, İntişârât-ı İkbâl, Tahran.
- Roux, J. P. (2001). *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, Kabalcı Yayınevi İstanbul.
- Sayers, W. (1990). “The Motif of Wrestling in Early Irish and Mongolian Epic”, *Mongolian Studies*, C. 13, s. 153-168.
- Selçuk, H. (2011). *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Sinor, D. (1989). “Notes On Inner Asian Bibliography IV: History of the Mongols in the 13th Century”, *Journal of Asian History*, C. 23 S. 1, s. 26-79.
- Subaşı, Ö. (2021). *Moğollarda Kadın, Evlilik ve Dış Siyaset*, Selenge, İstanbul.
- Subaşı, Ö. (2022). “Siyasî Evlilikler Bağlamında Moğol Dış Politikası ve Kadın”, *Anasay*, S. 21, s. 3-49.
- Tahir'ül-Mevlevî*, (2011). *Cengiz ve Hülagû Mezâlimi*, Kardelen, Konya.
- Tansü, Y. E.- Yücel, A. A. (2024). “Moğollarda Kadının Yeri ve Ermuk Kadını”, *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 24, S. 2, s. 486-493.
- Tevârih-i Güzîde-Nusret-Nâme*, (2022). haz. Harun Kaya, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Tural, M. (2021). *Asya'ya Yolculuklar Hristiyan Dünyası ve Moğollar*, Timaş Akademi, İstanbul.
- Uyar, M. (2020). *Moğollar ve Türkler -Tarihsel Bağlar-*, Ötüken, İstanbul.
- Vladimirtsov, B. Y. (1987). *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı, -Moğol Göçebe Feodalizmi-*, çev. Abdülkadir İnan, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Weatherford, J. (2017). *Cengiz Han'ın Kızları*, çev. Mehmet Bilgen, Tarih & Kuram Yayınları, İstanbul.
- Yixing, Z. (2025). “Documentation, Archaeology and Fieldwork: New Thoughts on the Interaction, Dialogue and Exchange Between Christianity and Other Religions Along the silk Roads Under the Mongols”, *Silk Roads Papers*, UNESCO, s. 175-201.

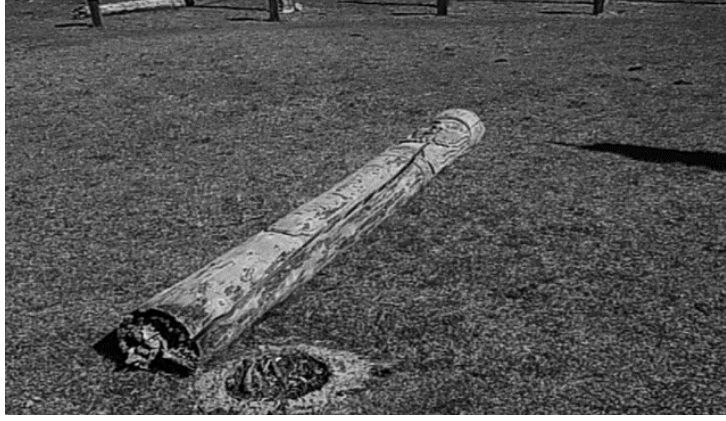
## Ekler



Görsel- 1: Nicola, 2017, s. 46.



Görsel-2: Moğolistan'da Hö'elün Ana'nın Heykeli (Broadbridge, 2018, s. 44).



**Görsel- 3:** Moğolistan'daki Kara Kalp Koyu Gölü'ndeki Hö'elün Ana'nın Düşmüş Ahşap Heykeli (Broadbridge, 2018, s. 55).